

HEIKKI HEIKKILÄ

Julkisuus politiikan paikkana

■ Suomen jäsenyys Euroopan yhteisössä on noussut syystäkin 90-luvun tärkeimmäksi poliittiseksi kysymykseksi. Asian kiistämättömän merkittävyyden lisäksi jäsenyyksikysymystä leimaa kaksinkertainen epävarmuus. Kukaan ei osaa varmasti kertoa, mitä ratkaisu tuo tullessaan. Kukaan ei osaa myöskään tyhjentävästi selittää, mistä kaikista asioista ollaan päättämässä. EY-ratkaisun ongelmallisuus koskee siis paitsi tulevaisuuden avoimuutta, myös päätöksen kattaman alueen määrittelyä. Kysymys onkin lopulta siitä, kuinka tehdä päätöksiä asiasta, jonka rajauksesta ja toimintavaihtoehtojen seurauksista vallitsee avoin epätietoisuus.

Epävarmuus on sotkenut pahasti politiikan tekemisen perinteistä tapaa. Perinpohjaisen selvittelyn ja harkinnan sijasta asia tuotiin keskentekoisena julkisuuteen. Maan johtavat poliitikot lähtivät kysymään kansalaisten mielipiteitä ennen kuin olivat muodostaneet edes omia kantojaan. Tämä vähintäänkin poikkeuksellinen menettely on johtanut siihen, että EY-kysymyksessä asioiden hoitaminen ja julkisuus ovat kietoutuneet erottamattomasti yhteen. Uudessa tilanteessa on vaikeuksia erottaa, mihin politiikka loppuu ja mistä julkisuus alkaa — ja päinvastoin.

Mikäli politiikan ja julkisuuden yhteenkietoutuminen on tarkoituksellista ja pysyvää, EY-kysymys voi muuttaa muutakin kuin Suomen ulkopolitiikan, maanviljelijöiden elämän ja vientiteollisuuden asemat. Se merkitsisi politiikan tekemisen tavan muutosta, joka tuottaisi ongelmia niin poliitikoille kuin yhteiskuntatieteilijöillekin. Se pakottaisi politiikan ja julkisuuden välisen suhteen arkkimäärittelyjen uudelleen arviointeihin. Kärjistetysti voidaan nimittäin väittää, että poliitikot ja politiikan tutkijat ovat perinteisesti pyrkineet yleensä mitätöimään julkisuuden roolin politiikassa, tiedotustutkijat ja toimittajat ovat taas vastaavasti pyrkineet korottamaan julkisuuden politiikan yläpuolelle.

Politiikan ja julkisuuden yhteenkietoutuminen voidaan nähdä politiikan näkökulmasta positiivisena ilmiönä. Julkisuudessa tapahtuvassa merkitysten luonnissa politiikka voi toteuttaa kahta tehtävää: ensiksikin se hallitsee EY-kysymyksen tapaisten monimutkaisten kysymysten synnyttämän kaksinkertaisen avoimuuden kiteytyä 'vapaasti' toimintavaihtoehtoiksi, toiseksi se kiinnittää ihmisten mielenkiinnon heidän 'yhteisiin asioihinsa' ja sitoo heitä päättämään niistä.

Julkisuus ymmärrettynä politiikan paikaksi edistäisi näin ollen yhteiskunnan kykyä hallita kompleksisuutta, ihmisten osallistumista 'yhteisten asioiden' hoitoon ja tätä kautta ratkaisujen legitimitettiin. Poliitiikan ja julkisuuden yhteen kietoutuminen voidaan nähdä jopa mahdollisuutena siirtyä weberiläisestä rutiinien hallitsemasta rationaalisuuden rautahäkistä 'moderniin tilanteeseen'. Modernilla tilanteella tarkoite-

taan Kyösti Pekosen mukaan uutta kommunikatiivista tilannetta, jossa poliittisesti aktiivinen kansalainen haastetaan hoitamaan 'yhteisiä asioita' (Pekonen 1991, 110-111).

Politiikan ja julkisuuden suhteen määrittelykilpa

Politiikka on perinteisesti osoittanut julkisuudelle paikan politiikan ulkopuolelta. Sieltä käsin sen tehtäväksi on annettu todellisuuden heijastaminen sellaisena kuin se esiintyy ja millaisena myös politiikka sen näkee. Julkisuuden funktiona on siis politiikan mielestä objektiivisen joukkotiedotuksen konseption mukaisesti "informoida kansalaisyhteiskunnan jäseniä todellisuuden nopeasti muuttuvista osista" (Hemánus & Tervonen 1986, 215). Koska politiikka kuuluu informoinnin kohteena oleviin todellisuuden osiin, julkisuus katsoo sitä ulkoa päin siitakin huolimatta, että se itsekin on osa todellisuutta.

Silloin kun julkisuuden vaikutus politiikkaan on tunnustettu, sen on katsottu pinnallistavan politiikkaa ja sotkevan 'asioiden hoitamista asioina'. Näin ollen se on pahimmillaan mädättänyt politiikkaa ja tehnyt siitä tiedotusvälineiden teatteria. Poliitiikan 'tekemisessä' julkisuuden roolin kasvuun on reagoitu lähinnä harmistuneesti. Poliitiikan tutkimuksessa taas on rohkaistu poliitikkoja olemaan välittämättä liikaa pinnallisista toimittajista, koska julkisuudella ei ole kuitenkaan ratkaisevaa roolia asioiden hoitamisessa (esim. Wiberg 1989, 51-52).

Poliitikkojen harmistumista kuvaavat esimerkiksi Sdp:n entisen puheenjohtajan Pertti Paasion ohjeet seuraajalleen Ulf Sundqvistille ja entisen pääministerin Harri Holkerin tilannearvio tappiollisten eduskuntavaalien jälkeen (Uusi Suomi 29.4.1991). Paasio toivoi kitkerissä evästyssanoissaan Sundqvistin kommentoivan kaikkea mahdollista kaikissa mahdollisissa käänteissä välittämättä liikaa puheiden sisällöstä. Holkeri taas näki sinipunahallituksen vaalitappion johtuneen sen 'suoraselkäisyydestä' julkisuuden edessä. Holkerin mielestä hallitus ei ollut alistunut markkinoimaan hyviä tekojaan vaan tyytynyt siihen, että julkisuus kertoisi niistä 'sellaisenaan'. Kun julkisuus ei täyttänyt hallituksen luottamusta keskusta teki vaalikampanjan, jossa se oli "tuomittu onnistumaan". Tämä saa Holkerin lausumaan profeetallisen tuomion politiikan viihteellistymiselle ja mielikuvien luonnille. Holkerin mukaan "olemme tiellä, jota minä en pidä poliittisesti järkevänä."

Tiedotustutkimuksesta ei toki löydy vain yhtä näkökulmaa politiikan ja julkisuuden suhteeseen. Kärjistäen voidaan kuitenkin väittää, että sen piirissä julkisuus on usein korotettu politiikan yläpuolelle. Tämä julkisuuden korkeuksista suunnattu 'katse politiikkaan' tulee erityisen selvästi esiin ns. kulttuurisessa tiedotustutkimuksessa. Fiskén ja Hartleyn mukaan sen tutkimuskohteena ovat prosessit, joissa viestinnän välittämät kulttuuriset merkitykset tiivistyvät yhtenäiseksi näkemykseksi siitä todellisuudesta, jonka kanssa olemme kasvokkain (K. Pietilä & Sondermann 1987, 23). Etenkin alihuseerilaisesti tai muuten kriittisesti virittynyt kulttuurinen näkökulma osoittaa ympärillämme häärivät tajunnan mukkaajat, massakulttuurin myyntimiehet, omaa ideologiaa totuutena kauppaavat poliitikot ja vallitsevaa ajattelutapaa vahvistavat tiedotusvälineet.

Tässä suhteessa kulttuurisella tiedotustutkimuksella on pyhä salapoliiisin tehtävä yhteiskunnassa: se paljastaa manipulointia ja ideologisuutta koulukirjoista ja uutislähetyksistä, mutta samalla se ylenkatsoo politiikkaa ja kieltäytyy ymmärtämästä

sen tarkoitusta. Vaikka se hyväksyisikin ajatuksen politiikasta 'yhteisten asioiden hoitamisena', se nähdään aina alisteisena ideologiselle hallitsemiselle ja manipuloinnille. Julkisuus on toki kietoutunut yhteen politiikan kanssa, mutta se on 'puhtaampi osapuoli', jonka politiikka — tai oikeammin valta — tahraa.

Sama 'katse politiikkaan' välittyy myös Kauko Pietilän ja Klaus Sondermannin esittämässä tiedotustutkimuksen sosiologisessa näkökulmassa, joskin se avaa ovia myös politiikkamyönteisemmälle tulkinnalle. K. Pietilä ja Sondermann käsittelevät julkisuutta ihmisten organisoijana, joka ryhmittelee heitä suhteeseen ja yhteyteen maailman kanssa (emt., 42). Organisoinnin lähtökohtana on 'meidän' ja 'niiden' välisten ryhmien muodostaminen. 'Me' -ryhmä rakentuu viestimien ja yleisöjen välisestä liitosta, kun taas poliitikot on tuomittu aina 'niiksi'. 'Ne' voivat päästä yhteyteen ihmisten kanssa vain viestinten armosta.

Idea ihmisten organisoimisesta julkisuudessa on monilta osin hedelmällinen lähtökohta, vaikka se implikoikin politiikan ulospelaamista. Tätä kuvaa vahvistaa Kauko Pietilä artikkelissaan *Julkisuus on peli eikä peili* (1989), jossa hän esittää, että julkisuudessa käydään taistelua siitä, hallitsevatko sitä viestimet vai 'liitännäiset äänet' eli organisoitumiskonseptiossa mainitut 'ne'. K. Pietilä jakaa pelin vaiheet historiallisesti 1) paternalismiin, 2) populismiin, 3) semiotikkaan ja 4) 'subversiviseen mahdollisuuteen'. Paternalistinen ja semioottinen vaihe edustavat tilannetta, jossa peliä hallitsevat 'liitännäiset' äänet.

Näistä semioottinen vaihe edustaa ainakin yhtä vallitsevaa näkemystä poliitikkojen keskuudessa. Sen mukaan poliitikkojen on luotava performatiivisia aloitteita, joita viestimet sitten tulkitsevat. Poliitikkojen asenteita kuvaa K. Pietilän lainaama Kalevi Sorsan lausunto *Hufvudstadsbladet*issa 5.12.1984:

"Politiikan tehtävänä olisi esittää tulkinta tapahtuvasta ja esittää tavoitteita yhteiskunnan kehitykselle (...) (J)ulkisen sanan tehtävä olisi kertoa kansalle, mitä tapahtuu todella. Tärkeätä olisi tarkistaa faktat, kertoa ne kaikki tarkoituksenmukaisesti, valikoimatta sekä erottaa arvailut, spekuloinnit ja mielipiteet selkeästi toisistaan." (K. Pietilä 1989, 42).

Pietilälle Sorsan lausunto on ainakin implisiittisesti todistus poliitikkojen hallitsemispyrkimyksistä ja jopa naiivudesta. Sorsa asettaa politiikan julkisuuden yläpuolelle ja vaatii sitä toistamaan poliitikkojen tulkintoja muka objektiivisina faktoina.

Pietilä kokee kuitenkin poliitikot tästä huolimatta varteenotettavina vastustajina, sillä politiikka pyrkii kansalaisyhteiskunnan nujertamiseen ja sen alistamiseen hirschiläisen turvavaltion komentoon. Julkisuuden tehtävänä on tällöin puolustaa kansalaisyhteiskuntaa kieltäytymällä hyväksymästä politiikan pyrkimyksiä. Tämä tapahtuu siirtymällä julkisuuden pelin semioottisesta vaiheesta 'subversiviseen mahdollisuuteen', jolloin aloite yhteisten asioiden hoitamisessa siirtyy valtiolliselta poliitikalta kansalaisyhteiskunnalle. Samalla viestimet ottaisivat aloitteen itselleen ja lakkaisivat tulkitsemasta ilmiötä siitä näkökulmasta, kuka puhui hyvin ja kuka huonosti.

Julkisuuden ja politiikan yhteenkietominen on keino hallita asioiden monimutkaisuutta

Politiikan tekemisen ja sen tutkimisen ongelmana on ollut se, että politiikka julkisuudessa näyttää joltakin muulta kuin 'asioiden hoitamiselta asioina'. Tämä ongelma ei ole toki ollut kiertämätön. Esimerkiksi Kyösti Pekonen (1986 ja 1991) on jäsentänyt politiikan symbolisuutta, joka astuu kuvaan silloin kun politiikkaa uhkaa rutinoituminen. Symbolien tehtävänä on vetää politiikasta vieraantuneet yksilöt takaisin hoitamaan yhteisiä asioitaan. Tämän saavuttamiseksi yhteisiin asioihin liittyvä todellisuus on esitettävä jotenkin poikkeuksellisesti. Tässä rutiinin ylittämässä on mitä konkreettisimmin kyse politiikan ja julkisuuden yhteenkietoutumisesta.

Pekonen antaa aloitteen politiikalle. Se hakee yhteyttä ihmisiin poikkeuksellisen esittämisen keinoin. Tämä esittäminen tapahtuu julkisuudessa ja julkisuutta silmällä pitäen. Tiedotustutkimuksessa tätä tavoitetta ei ole aina nähty tai sitä ei ole haluttu ymmärtää. Tämä on johtanut siihen, että tiedotustutkijat ovat törmänneet vaikeuksiin pyrkinessään selittämään sitä, mitkä poliittiset kysymykset nousevat julkisuuteen ja ennen kaikkea, miksi ne ovat sellaisia kuin ne ovat.

Politiikan ja julkisuuden kietoutuminen ei ole toki uusi ilmiö. Tosin voidaan väittää, että se on jatkuvasti voimistumassa. Osittain tämä on seurausta 'yhteisten asioiden' jatkuvasta monimutkaistumisesta. Faktojen, mielipiteiden ja tulkintojen moninaisuus aiheuttaa aina epäjärjestyttä, joka on ainakin asioiden hoitamisen kannalta epätoivottavaa. Epäjärjestyksen poistamiseksi asiat onkin tuotava julkisuuteen, jossa niitä jäsennetään ja jonka kautta ihmisiä kiinnitetään heitä koskeviin asioihin. Poliitiikka on näin ollen tulkintaa ja organisointia, vaikkakin sen lopullisena tavoitteena on yhteisten asioiden hoitaminen.

Koska K. Pietilä ja Sondermann ovat jo kuvanneet, mitä politiikan ja julkisuuden yhteen kietoutuminen on kansalaisyhteiskuntaa puolustavan julkisuuden näkökulmasta, pyrin itse selvittämään, mitä se voisi merkitä politiikasta käsin katsottuna. Eli kysymys kuuluu: miten politiikka pyrkii hoitamaan monimutkaisia poliittisia kysymyksiä, ja minkä aseman julkisuus saa tässä tehtävässä? Tarkastelen tätä kysymystä ns. konstruktivistisen politiikan tulkinnan näkökulmasta. Nimitys on peräisin Murray Edelmanin (1988) politiikan näytöksen ideasta. Havainnollistan tarkastelua matkan varrella Suomen EY-jäsenyyttä koskevan keskustelun avulla.

Popperilainen näkökulma: politiikka on ongelman ratkaisua

Politiikka ymmärretään yleisesti yhteisten asioiden hoitamisena. Asioiden monimutkaistua asioiden hoitaminen asioina kuitenkin hämärtyy ja samalla julkisuuden merkitys politiikassa kasvaa. Tähän lähtöoletukseen voidaan politiikassa reagoida kahdella tavalla, joita Edelman (1988) on kutsunut positivistiseksi ja konstruktivistiseksi politiikan tulkinnaksi. Itse käytän positivistisesta jäsennostavasta nimitystä popperilainen politiikan tulkinta, mikä vähentänee vaaraa jäsennyksen väärin ymmärtämisestä. Popperilaisen politiikan tulkinnan perustana on ajatus tulevaisuuden indeterministisyydestä. Sen hyväksymisen myötä ihmiset saavuttavat rationaalisen asenteen, jonka avulla

he voivat yrityksen ja erehdyksen kautta hallita kohtaloaan. Ihmisten kyvyt ovat kuitenkin rajalliset, joten paremman tulevaisuuden tekemisessä on edettävä vähitellen osittaisuudistusten (piecemeal engineering) tietä (Popper 1974, 223).

Vaikka Popperin reseptiä on konkreettisesti sovellettu lähinnä suunnittelussa, sillä voidaan nähdä laajempaakin merkitystä politiikassa. Yhteisten asioiden hoitoon liitettyä negatiivisen utilitarismin periaate on johtanut politiikan funktionalisoitumiseen. Sen toimintatavat ovat ideaalitapauksessa saman aikaisesti joustavan pragmaattisia ja tieteenomaisen eksakteja. Poliitikalla on (tieteen tavoin) kyky löytää yhteiskunnassa vallitsevia ongelmia sekä järjestää ja analysoida niitä päätöksentekoa varten. Sillä on käytössään myös testatut menetelmät, kuten parlamentarismi ja työmarkkinajärjestelmä, joiden avulla yhteiskunnan erilaisia funktioita koskevat häiriöt voidaan poistaa.

Popperilainen politiikan tulkinta tunnustaa kuitenkin, että yhteiskuntaan liittyvä epäeksaktisuus, ihmisten intressien yhteensovittamattomuus ja etenkin tulevaisuuden avoimuus aiheuttavat vaikeuksia tieteenomaiselle funktionaalisuudelle. Tästä syystä ongelman ratkaisua ohjaa deduktiivinen logiikka, jota Popper on kuvannut neliportaisella skeemalla: P1 — TT (tentative theory) — EE (error elimination) — P2 (esim. Popper 1983, 72). P1 kuvaa lähtökohtana olevaa yhteiskunnasta löydettyä ongelmaa, TT sen korjaamiseksi esitettyä kokeilevaa teoriaa ja EE siinä havaittujen virheiden eliminointia. Niiden seurauksena syntyvä P2 on ratkaisu lähtökohtana olleeseen ongelmaan. Se ei kuitenkaan poista sitä kokonaan, sillä ratkaisu ei yleensä pysty poistamaan kaikkia ongelman elementtejä. Se saattaa sisältää myös siemenen uusiin ongelmiin, sillä kaikki yhteiskunnalliset teot kantavat mukanaan tarkoittamattomia sivuvaikutuksia.

Popperilaisessa tulkinnassa on keskeistä sen pyrkimys rajattujen yhteiskunnallisten ongelmien hallintaan. Näin ollen se tähtää faktojen löytämiseen niin ongelman syistä kuin niiden ratkaisuistakin. Sen mukaan politiikan monimutkaisuus on seurausta tiedon puutteesta ja asioiden moninaisuudesta. Ne voidaan kuitenkin kiertää käsittelemällä politiikassa vain tarpeeksi rajattuja kysymyksiä, joiden hallinta ei joudu kyseenalaiseksi. Edelmanin mukaan tämä todistaa sen, että popperilainen politiikan tulkinta näkee yhteiskunnallisen todellisuuden kokoelmana yksimerkityksisiä faktoja (Edelman 1988, 1-2). Tämä ohjaa myös politiikan ja julkisuuden suhdetta. Siitä on löydettävissä kaksi elementtiä. Ensiksikin politiikka pystyy asiantuntijoiden avustuksella usein valmistelemaan asiat päätöksentekokuntoon ilman julkisuuden sanottavaa osallistumista siihen. Toiseksi politiikalla on taipumus antaa Sorsa -lainauksen tavoin julkisuudelle tehtäväksi heijastaa todellisuutta 'sellaisenaan'. Tästä seuraa se, että julkisuudessa voidaan esittää eriäviä mielipiteitä politiikan tarjoamista toimintavaihtoehdoista, mutta sen jäsentämä kuva todellisuudesta on oltava ainakin lähestulkoon samanlainen kaikille.

Politiikan tavoittelema julkisuuden hallinta ja siinä koetut epäonnistumiset (vrt. Paasio ja Holkeri) ovat asettaneet popperilaisen tavan jäsentää politiikkaa uuteen tilanteeseen. Sen asema yhteiskunnan toimintaa johtavana periaatteena ei tosin ole uhatuna, sillä parlamentarismille, hallinnossa tehtävälle suunnittelulle ja päätöksenteon valmistelulle ei löydy korvaajaa. Sen sijaan kompleksisten kysymysten hallinta on osoittautunut ongelmalliseksi. Se ei ole johtanut niinkään politiikan ongelman ratkai-

sun ideaalista luopumiseen vaan uudenlaisen suhteen luomiseen julkisuuteen.

Erityisen selvästi julkisuussuhteen tarkistus näkyy EY-keskustelussa, joka on noudattanut poikkeuksellisia uria. Faktojen hallinta on jäänyt ympäriryöreiden selontekojen tasolle (vrt. hallituksen EY-selonteko). Pallo on heitetty kansalaisille, joiden mielipiteillä on entistä vahvempi painoarvo poliitikkojen tekemille valinnoille. Tätä voitaisiin ensiksikin pitää merkinä Pekosen esittämästä politiikan modernisoitumisesta. Toisaalta se voi myös heijastella yksinkertaisesti poliitikkojen tasapainottelua kannattajaryhmien erilaisten mielipiteiden välillä.

Kolmantena vaihtoehtona voitaisiin olettaa, että koko politiikan tekotapa eläisi murrosta. Kun pääministeri Esko Aho totesi MTV:n viestintäseminaarissa syyskuussa 1991, että "politiikka tapahtuu yhä enemmän julkisuudessa" hän tarkoitti todennäköisesti sitä, että poliitikkojen on entistä paremmin informoitava kansalaisia (itse ymmärtämistään) monimutkaisista asioista. Ahon lausunto voidaan tulkita kuitenkin myös siten, että hän suositteli asioiden tuomista 'keskeneräisinä' julkisuuteen, jonka jälkeen ne saisivat lopullisen muotonsa ihmisten niille antamien merkitysten pohjalta. Tällöin julkisuudesta ei puhuttaisi enää todellisuuden heijastajana vaan politiikan paikkana, jossa monimutkaiset asiat jäsenyisivät ratkaisuvaihtoehtoiksi ja ihmiset organisoituisivat niiden pohjalta.

Konstruktivistinen näkökulma: politiikka on kuvien rakentamista

Jos popperilainen tulkinta lähestyy politiikkaa kuin tiedettä, konstruktivistinen jäsennytapa näkee sen informaation, tai ehkä oikeammin, mielikuvien välityksenä. Popperilainen ja konstruktivistinen tulkinta eivät ole joka suhteessa toistensa antiteesejä, mutta ne asettuvat tiukasti vastakkain tavassa, jolla ne ymmärtävät yhteiskunnallista todellisuutta.

Kun popperilainen tulkinta perustuu todellisuuden yksimerkityksisyyteen ja sen rationaaliseen hallintaan, se etsii 'totuutta' havaintojen ja todellisuuden vastaavuudesta. Tietoteoreettisesti se edustaa näin ollen puhdasta totuuden korrespondenssiteoriaa. Konstruktivistinen tulkintatapa taas kieltää yksimerkityksiset faktat. Sen mukaan ei ole edes olemassa yhtä yhteiskunnallista todellisuutta vaan useita todellisuuksia, jotka ovat seurausta erilaisista tavoista tulkita yhteiskunnallisia ilmiöitä.

Tässä vaiheessa on syytä tehdä ero yhteiskunnallisen todellisuuden sekä luonnon ja ulkoisen maailman muodostaman todellisuuden välillä. Yhteiskunnallinen todellisuus koostuu ihmisiä yhteisöjen osina koskettavista ilmiöistä, kuten työttömyydestä tai Euroopan integraatiosta. Ne ovat reaalisia ilmiöitä, vaikkei niillä olekaan fyysistä muotoa. Konkreettisuuden ja abstraktisuuden sekoittuminen antaa mahdollisuuden tulkita niitä eri tavoin esimerkiksi sen mukaan, kuinka omakohtaisiksi tai kiinnostaviksi ne koetaan ja mihin muihin yhteiskunnallisiin ilmiöihin niiden katsotaan liittyvän.

Yhden todellisuuden hajoaminen useiksi todellisuuksiksi on näin ollen seurausta eri ilmiöitä koskevien tulkintojen yhdistelemisestä ja niiden painottamisesta. Näihin prosesseihin ihmisillä on lähes täydellinen vapaus. Sen sijaan ulkoista todellisuutta he eivät pysty tulkitsemaan mielensä mukaan, ainakaan siinä mielessä, että he kieltäisivät sen olemassaolon. Esimerkiksi vesisateen yllättämä jalankulkija ei voi välttyä kastu-

masta vain välttämällä sen havaitsemista tai 'tulkitsemalla' sadepisaroi- ta esimerkiksi auringonsäteiksi.

Toki vesisadekin saa erilaisia merkityksiä sen mukaan, kohtaako sen ennätys- kuivasta kesästä kärsinyt maanviljelijä vai rantalomaa viettävä kesälomalainen. Tästä- kin huolimatta vesisade ei hajoa todellisuudeksi, koska se edustaa konkreettista il- miötä, jonka saama merkitys niin maanviljelijälle kuin kesälomalaisellekin on helposti ennustettavissa. Sen sijaan yhteiskunnallisissa kysymyksissä ainakin syntysyiltään abstraktin ilmiön liittäminen muihin ilmiöihin on täysin vapaata. Työttömyys voi merkityksen annossa liittyä työttömien oletettuun laiskuuteen, idänkaupan tyrehty- miseen, maan elinkeinorakenteen vääristymiseen tai vaikkapa talousjärjestelmän tu- hoon.

Yhteiskunnallinen todellisuus hajoaa useiksi todellisuudeksi etenkin silloin, kun sen sisältämät ilmiöt ovat monimutkaisia ja sisäisesti ristiriitaisia. Esimerkiksi EY-jä- senyyskysymykseen on sisäänladattuna useita konfliktin siemeniä, joiden olemassa- oloa tuskin kukaan kieltää. Popperilaisessa politiikan tulkinnassa elätellään toivoa sii- tä, että sen avulla voitaisiin löytää ratkaisu, jossa hyödyt olisivat mahdollisimman suu- ret ja haitat mahdollisimman pienet. Ongelmana on tällöin se, pystyykö politiikka hallit- semaan kaikki EY-jäsenyysasiaan liittyvät faktat vai törmääkö se vajavaisen rationaali- suuden asettamiin rajoihin.

Riippumatta siitä, kuinka riittäväksi politiikan hallintakyky lopulta muodostuu, pop- perilainen tulkinta unohtaa todellisuuden hajoamisen mahdollisuuden. Mitä tapahtuu, jos kaikki kansalaiset eivät tulkitsekaan 'selviä faktoja' samalla tavoin? Seurauksena on politiikan kriisi, joka heijastuu päättämättömyytenä tai kansan jakautumisena vali- tun ratkaisun seurauksena. Kumpikaan vaihtoehto ei ole politiikalle erityisen mairittele- va. Kansan jakautumisella pelottelu voi tuntua kaukaa haetulta, koska sille ei juuri löy- dy historiasta vahvistusta. EY-jäsenyyden tapaisissa suurissa kysymyksissä tämä mahdollisuus on kuitenkin entistä reaalisempi. Se että jakautumista tuskin tapahtuu, on suurelta osin seurausta politiikan kyvystä varautua jakautumisuhaan.

Konstruktivistinen ajattelu pitää tulkintojen moninaisuutta etenkin kompleksisissa poliittisissa kysymyksissä paitsi väistämättömänä myös toivottavana. Ilmiöille annettu- jen merkitysten erilaisuus ja syntyneen merkityskonfliktin ratkaiseminen muodos- tavatkin itse asiassa politiikan ytimen. Poliitiikan lähtökohtana on siis tilanne, jossa yhteiskunnallisesta ilmiöstä vallitsee lukuisia tulkintoja. Poliitiikan tehtävänä on järjes- tää 'monimutkaista ja hämmentävää maailmaa' (Edelman 1971, 65-66) koskevat ha- vainnot jotenkin ymmärrettäväksi merkityspaketiksi.

Tässä vaiheessa yksilöllinen tulkinta yhteiskunnallisesta tilanteesta pyritään teke- mään yhteiseksi. Noustakseen yhteiseksi asiaksi tulkinnan on konkretisoitava ihmisiä koskevat uhkat ja toivekuvat. Esimerkiksi EY-kysymyksessä näytösten rakentajilla on tähän kaksinkertainen vapaus. Tulkinnat eivät ole vastuussa sen enempää tulevaisuu- den seurauksista kuin EY:n vaikutusten määritelmistäkään. Mitä konkreettisempi tul- kinta on, sitä varmemmin se muuttuu 'yhteiseksi kysymykseksi', joka sitoo ihmisiä tar- joamaansa ratkaisuun.

Konstruktivistisen tulkinnan mukaan julkisuus on politiikan paikka, jonne näytök- siksi rakennetut tulkinnat yhteiskunnallisista tilanteista viedään. Tiedotusvälineet ja

kansalaiset tulkitsevat niitä edelleen, ottavat joidenkin näytösten esittämät kysymykset 'yhteisiksi asioiksi' ja hylkäävät osan näytöksistä. Hyväksyminen ei rajoitu pelkästään näytöksen sisältämän ratkaisun tukemiseen, vaan myös sen vastustaminen merkitsee sen sisältämän kysymyksen nousemista yhteiseksi. Näin ollen vain näytöksestä vai-keneminen merkitsee politiikan täydellistä epäonnistumista.

Politiikan näytös ongelman, ratkaisun, vihollisen ja historian rakentamisena

Monimutkaista ja tulkinanvaraista yhteiskunnallista tilannetta jäsentävän merkityspaketin nouseminen poliittiseksi kysymykseksi on riippuvainen siitä, kuinka hyvin se pysyy konkretisoimaan ihmisiä koskevat uhkat ja toivekuvat. Tämä edellyttää ensiksikin sitä, että kansalaiset kokevat näytösten esittämän asian yhteiseksi, eli he organisoituvat joko sen puolustajiksi tai vastustajiksi. Esimerkiksi EY-kysymyksessä sekä MTK-lainen maanviljelijä ja teollisuusyrittäjä kokevat asian heille itselleen tärkeäksi. Tärkeys ei ole riippuvainen siitä, esittääkö asian oman leirin edustaja vai vastustaja. Talonpojan asenne EY-jäsenyyttä vastaan voi vahvistua jopa enemmän Metalliliiton puheenjohtajan Per-Erik Lundhin kuin Heikki Haaviston puheenvuoron seurauksena.

Näytökseksi puetun merkityspaketin on panostettava toiseksi uskottavuuteen ja vakuuttavuuteen. Sen on sisällettävä juoni, joka estää kilpailevien juonien hyväksymisen saman aikaisesti. Sen on myös liityttävä edeltäjiinsä — esimerkiksi EY-kysymyksessä Eta-tavoitteisiin tai maatalouden eloonjäämistaisteluun siten, että ihmiset voivat liittää uuden juonimuutoksen aikaisempiin käsityksimaailmoihinsa. Lisäksi näytöksen juonessa on oltava liittymäkohtia yleisiin arvoihin ja uskomuksiin, joiden avulla näytös tulee legitimiiksi. (Bennett & Edelman 1985, 163).

Ymmärrettävyyttä ja uskottavuutta voidaan pitää näytöksen onnistumisen yleisinä ehtoina. Ne eivät kuitenkaan vielä kerro mitään oleellista siitä, miten näytös luo omat ehdotuksensa merkitysten kiistanalaisuuden ratkaisemiseksi. Näytöksen toimiminen edellyttääkin sen saattamista liikkeelle kertomuksen tavoin. Edelman erottaa politiikan näytöksestä kuusi elementtiä. Ne ovat 1) ratkaisu, 2) ongelma, 3) johtajan määrittely, 4) vastustajan kuvan konstruointi, 5) historian rakentaminen ja 6) itsemäärittely (Edelman 1988).

Näytösten rakentaminen ja niiden murtautuminen politiikan ja julkisuuden päiväjärjestykseen noudattaa tietynlaista dialektiikkaa. Näytöksen esittämän ongelman kokeminen yhteiseksi ja siihen tarjotun ratkaisun hyväksyminen edellyttää yleensä ainakin yhtä vastanäytöstä. Siinä tilanne nähdään perustavanlaatuisesti eri tavoin, jolloin sen esittämä ratkaisukin asettuu poikkiteloin vastustajan esittämän ratkaisun kanssa.

Esimerkiksi EY:n vastustajat keskittyivät tilanteen määrittelyissään pelkästään jäsenhakemusaloitteen hylkäämiseen sen sijaan, että ne olisivat muotoilleet uusia toimintavaihtoehtoja sen rinnalle. Näin ollen näytösten ja niiden vastanäytösten ongelman ja ratkaisun määrittelyille muodostuu yhteinen kosketuspinta. Samalla monimutkainenkin poliittinen kysymys polarisoituu joko-tai -akselille. Esimerkiksi Suomen asema Euroopan integraatiossa kiteytyi kysymykseen, haemmeko EY:n jäsenyyttä vai emme. Presidentti Mauno Koiviston maalaamat kuvat Suomesta väijäämättömästi koskevista muutoksista (Helsingin Sanomat 8.2.1992) rakensivat

juonta, jossa jäsenyyden hakeminen nähtiin ainoana järkevänä vaihtoehtona.

Politiikka etenee ratkaisusta ongelmaan

Popperilaisessa politiikan tulkinnassa ongelma ja ratkaisu muodostavat jatkuvasti vuorottelevan parivaljakon. Ongelmalle etsitään ratkaisu, joka poistaa siitä osan, jonka jälkeen uusi ongelma vaatii jälleen uutta ratkaisua. Rationaalisuuden ainoana esteenä on tulevaisuuden avoimuus, eli tekojen kaikkia seurauksia ei voida nähdä etukäteen. Monimutkaisissa kysymyksissä tulevaisuuden avoimuuden rinnalle tulee myös toinen avoin alue: on mahdotonta nähdä edes mistä kaikesta sen yhteydessä on kysymys, jolloin myös se, mikä sen yhteydessä nähdään ongelmaksi on suhteellista. Konstruktivistisessä tulkinnassa tämä johtaa ongelman ja ratkaisun välisen lineaarisen liikkeen pysäyttämiseen. Ongelmat, ratkaisut ja päämäärät sekoittuvat keskenään.

Esimerkiksi suhtautumisessa ydinvoimaan voimayhtiöt ja teollisuus voivat käyttää tulevaisuuden ennakoitua energiapulaa ongelmana, johon on vastattava rakentamalla lisää ydinvoimaloita. Ydinvoiman vastustajat taas voivat nähdä ongelmana ydinvoimalarakentamisen seurauksena muodostuvan energiaparatiisin, joka johtaa energian tuhlauksen tielle (Osmo Soininvaara Helsingin Sanomissa 4.1.1992). On selvää, että ydinvoima on ollut potentiaalisenä ratkaisuna olemassa ennen kumppaakin perustelua.

Jotta näytös kohoaisi politiikan päiväjärjestykseen, sen esittämän ongelman tulisi viestiä todellisesta uhkasta. Mitä vakuuttavampi kuva kriisistä, sitä varmemmin näytös koetaan yhteiseksi asiaksi. Ongelman hehkuttaminen sisältää kuitenkin paradoksin: samalla kun kriisi sitoo ihmisiä näytökseen, se agitoi heitä politiikan vastaisuuteen. Poliitiikan tavoitteenahan on edesauttaa yhteiskunnan säilymistä ja legitimitteettiä. Tämä tapahtuu suurelta osin siten, että politiikka hallitsee ihmisten välisiä ristiriitoja sekä heitä koskevia ongelmia. Jos politiikka rakentaa ongelmista kriisejä, se lisää yhteiskunnan epävakaisuutta (tai ainakin käsitystä siitä). Näin ollen se antaa kansalaisille aiheen epäillä, että se on epäonnistunut tehtävässään. Tämä merkitsee sitä, että politiikan on tasapainoteltava konsensuksen ja ristiriitojen hallittujen ilmaisujen välillä.

Johtajan määrittelemineen

Johtajan osuus politiikassa ja sen julkisuuskuvasessa on yleensä tunnustettu symboliseksi. Toisin sanoen osapuolelta riippumatta on hyväksytty se seikka, että poliittinen johtaja edustaa jotain enemmän ja jotain muuta kuin mitä hänen tekonsa 'faktuaalisesti' ovat. Poliitiikan näytöksen kannalta johtajaelementissä on olennaista se, että johtaja toimii samanaikaisesti sekä näytöksen 'merkittynä' että 'merkitsijänä'. Poliittiset toimijat rakentavat yhteyttä tulkitsemiensa ratkaisun ja ongelman välille ja antavat niille omia merkityksiään. Sen jälkeen kun heidän esittämänsä asia nousee yhteiseksi, he itse edustavat sitä. Näin kansanedustaja Martti Tiurista tulee Herra Ydinvoima ja Heikki Haavistosta Herra Maaseutu & Itsenäisyys.

Johtajuus politiikassa ei viittaa välttämättä vain poliitikkoihin, vaan myös asiantuntijat voivat kohota johtajiksi. Rajan vetäminen sen välille, muodostaako asiantuntijan

merkityspaketti vai politiikon reagointi siihen näytöksen, jää usein tulkinnanvaraiseksi. Asiantuntijoiden voidaan joka tapauksessa katsoa tuottavan raaka-aineita näytösten rakentamiselle, he esittävät asiaa koskevat faktat ja niiden tulkinnat poliitikoille. Poliitikassa on siis usein kysymys asiantuntijoiden tulkintojen tulkinnoista.

Vastustajan rakentaminen, itsemäärittely ja historian kuvaus

Sekä popperilaisessa että konstruktivistisessä tulkinnassa ristiriidat nähdään politiikassa väistämättöminä ja jopa välttämättöminä. Popperilaisessa jäsennyksessä ristiriitojen ilmeneminen on demokraattisuuden edellytys. Kansan tahto ja arvot välittyvät vaaleissa. Poliitiikan tehtävänä on toimia kansan mandaatilla ja jakaa arvoja kansalaisten tahdon mukaisesti. Konstruktivistisessä tulkinnassa taas ristiriidat liittyvät asioiden rakentamiseen yhteisiksi. Tämä rakentaminen tapahtuu politiikan näytöksissä, joissa vakuutetaan ongelmien vakavuutta ja ratkaisun välttämättömyyttä. Tämä edellyttää myös viholliskuvan liittämistä näytökseen. Vihollisella on kaksiulotteinen tehtävä. Se antaa 'historiallisen selityksen' ongelmalle, jonka ratkaisemiseen näytös pyrkii. Toiseksi se toimii erottajana 'meidän' ja 'niiden' välillä. Eli kaikki ne ominaisuudet, jotka erottavat ihmisiä vihollisesta, työntävät heitä näytöksen kannattajien leiriin.

EY-keskustelussa vihollisen rakentaminen on ollut varsin vähäistä. Tosin myös 'viileä' analyysi voi olla viholliskuvan pönkittämistä. Esimerkiksi Simopekka Nortamo (Helsingin Sanomat 14.1.1992) jaotteli EY:n kannattajat ja vastustajat objektiivisesti etuja ja haittoja jäsentäviin sekä dogmaattisiin ja populistisiin piireihin. Viholliseksi tulkittu dogmaatikot pelottelevat vennamolaisin äänenpainoin itsenäisyyden menettämisestä. Näin ollen Nortamon näytös jakaa ihmisiä paitsi EY-asenteen perusteella, myös sillä, pitävätkö he itseään yleensä dogmaattikkoina, fundamentalisteina tai Paasikivestä ja Kekkosesta kiinni pitävinä menneisyyden miehinä. Tällä tavoin Nortamo ikään kuin vetää kysymyksen hämmentämiä 'kunnon ihmisiä' vääraoppisten leiristä oikealle puolelle.

Nortamon omat perustelut ovat kiinnostavia. Hänen tunnepohjaisuutta vastaan nostamiaan kriteerejä ovat esimerkiksi uhka länsimaisen identiteetin ulkopuolelle jäämisestä sekä taloudellisesta ja poliittisesta masennuksesta, lievästi populistisia mielikuvia nekin.

Popperilaisuus ja konstruktivismi nojaavat rationaalisuuteen

Popperilaisen ja konstruktivistisen politiikan tulkinnan asettaminen vastakkain (ja konstruktivistisuuden preferoiminen) implikoi sitä, että politiikan perustaminen rationaalisuudelle olisi jotenkin epätoivottavaa. Tämä on kuitenkin väärä johtopäätös, sillä niillä molemmilla on selvä rationaalinen pohja. Popperilaisessa tulkinnassa rationaalisuuden rajat pakottavat politiikan omaksumaan osittaisuudistusten tien. 'Yhteisten asioiden' hoitaminen etenee ongelman ratkaisun kautta hitaasti mutta varmasti. Yhteisten asioiden monimutkaistuminen asettaa kuitenkin esteitä niiden pilkkomiselle ja hallitsemiselle. Osittaisuudistusten tien päässä ei häämötäkään rationaalisuuden rautahäkki vaan monimutkaisuuden synnyttämä kaaos. Sen selvittäminen puhtaasti Popperin on-

gelman ratkaisuskeeman avulla on useissa tilanteissa mahdotonta.

Toisena popperilaisen tulkinnan ongelmana on suhde julkisuuteen ja sitä kautta kansalaisiin. Kuinka vastata tilanteeseen, jossa politiikan tekijöillä, tiedotusvälineillä ja yleisöllä on sovittamattomia erimielisyyksiä asioiden tulkinnoista? Julkisuuden ohjailuyritykset ovat osoittautuneet yleensä tehottomiksi. Epäonnistumisen palkaksi politiikkoon on kiinnitetty lisäksi tiukkaan liimautuva tyhjän ja yksinkertaisen maine.

Konstruktivistisessa tulkinnassa rationaalisuus merkitsee monimutkaisten kysymysten — ja nimenomaan niiden relativistisuuden ymmärtämistä. Senkin tavoitteena on popperilaisen jäsenystävän tavoin 'yhteisten asioiden' ratkaiseminen. Tavoitteen saavuttamiseksi politiikan on ensiksi tehtävä asiat yhteisiksi. Poliitiikan näytösten tuominen julkisuuteen johtaa yleensä monimutkaisen kysymyksen kiteytymiseen kahden vastakkaiseen vaihtoehtoon, jota politiikka jälleen tulkitsee päätöksentekoa varten.

Poliitiikan ja julkisuuden yhteenkietoutuminen tuo politiikan kannalta 'yhteisten asioiden' hoitamiseen myös epävarmuuden elementin. Poliitiikka ei voi määrätä, mitkä asiat nousevat yhteisiksi tai millaisia tulkintoja ne saavat. Tässä suhteessa julkisuus on Kauko Pietilän antamassa merkityksessä peli, jossa viestimet ja niiden kohteet taistelevat johtoasemasta. Poliitikassa tämä vaihe jää usein kokonaan huomiotta, sillä se joutuu 'näkyvän politiikan', eli varsinaisen päätöksenteon yliajamaksi. Syntyy harhakuva siitä, että politiikka olisi vain päätöksentekoa, mitä se ei suinkaan ole etenkin monimutkaisissa poliittisissa ratkaisuissa.

Päätöksenteko on toki politiikan näkyvin päämäärä, myös EY-jäsenhakemusta koskeva keskustelu tähtää ratkaisuun. Poliitiikan ymmärtämisen kannalta on olennaista kuitenkin se, että päätöksentekoa ei nähdä politiikan päätepisteenä. Päätöstä seuraavat vaiheet tarjoavatkin poliitikalle eräänlaisen option toiminnalleen julkisuudessa. Edellä on tullut jo selväksi, että se pyrkii yhtäältä ratkaisemaan kulloinkin ongelmiksi koetut yhteiskunnalliset epäkohdat ja toisaalta sitomaan ihmiset heitä kaikkia koskeviin 'yhteisiin asioihin'.

Ihmisten organisoimisesta poliittisen kysymyksen pohjalle seuraa kuitenkin myös heidän jakautumisensa. Erityisen voimakkaana tämä jakautuminen näkyy EY-kysymyksessä, jossa maakuntakokouksissa huolestuneet maanviljelijät kyselevät "lähete-täänkö Brysselistä rasvattu köysi ilmaiseksi" (Helsingin Sanomat 14.1.1992). Poliitiikan kolmantena tehtävänä onkin estää tällaisen kahtiajaon säilyminen. Yhteisen asian synnyttämän jakaantumisen purkaminen muodostaakin politiikan prosessin toisen vaiheen.

Päätöksentekoon yltänyt politiikan prosessi pitää ikään kuin sulkea ja avata uudelleen 'jonakin muuna'. Kun Suomi on päättänyt hakea Euroopan yhteisön jäsenyyttä, myös EY:n vastustajat on saatava hyväksymään tehty ratkaisu. Samalla heidän virinnyt poliittinen aktiivisuutensa tulee kanavoida muuttuneeseen tilanteeseen. Esimerkiksi EY-kysymyksessä huomion keskipisteenä ollut keskustan johto on jo hyvissä ajoin tuonut EY-kysymyksen kyllä—ei -vaihtoehtojen rinnalle kolmannen tien. 'Kyllä, mutta -linjalla' EY:n vastustajia houkuteltiin paitsi hakemuspäätöksen taakse myös osallistumaan sen jälkeen aloitettaviin neuvotteluihin omine ehtoineen. Tämä edellyttää sitä, että uudessa tilanteessa EY-jäsenyys tulkitaan joksikin muuksi. Siitä voi tulla

jopa Suomen maatalouden selviytymisen väline, jonka avulla maanviljelijät hankkivat ymmärtämystä 'vihollistensa' joukossa ja väistävät näin EY:n halvan ruoan vyöryn.

Politiikan onnistuminen prosessin uudelleen avaamisessa edellyttää jälleen näytösten rakentamista. Tehty ratkaisu muodostaa pohjan uuden ongelman konstruoinnille, se toimii myös historian rakentamisen peruskivenä. Jos ratkaisu koetaan 'oikeaksi', siitä konstruoidaan alku menestystarinalle, joka vaatii meitä jatkamaan samalla tiellä. Jos taas ratkaisu tulkitaan virheeksi, siihen meidät johdattaneet poliitikot ja asiantuntijat palvelevat viholliskuvan rakentamista ja tyystin toisenlaista ratkaisua.

Vaikka politiikka näytöksineen tarvitseekin julkisuutta, sillä on hallussaan tärkeä etulyönti. Poliitiikan näytökset hallitsevat suurelta osin tiedotusvälineiden ja yleisön tulkintoja yhteiskunnallisista tilanteista. Ne ovat tahtoen tai tahtomattaan riippuvaisia politiikan julkisuuteen tarjoamista syötteistä. Poliitiikalla on myös ei-julkinen puolensa. Siitä huolimatta, että julkisuus nähtäisiin politiikan paikkana, suuri osa päätöksistä ja niihin johtaneesta valmistelusta tehdään kompleksisissakin tilanteissa 'kabineteissa' julkisuudelta salassa.

Kirjallisuus

- ALANEN, Pellervo. Sosialisti Vesa on viljelijöiden EY-messias. Helsingin Sanomat 14.1.1992.
- BENNETT, W. Lance & EDELMAN, Murray. Homo Narrans. Toward a New Political Narrative. Journal of Communication (1985):4.
- EDELMAN, Murray. Politics as Symbolic Action. Mass Arousal and Quiescence. Chicago, Markham Publishing Company, 1971.
- EDELMAN, Murray. Constructing the Political Spectacle. Chicago, The Chicago University Press, 1988.
- HEMANUS, Pertti & TERVONEN, Ilkka. Totuuksista utopioihin. Keuruu, Otava, 1986.
- KOIVISTO, Mauno. Me käytämme valinnanvaramme parhaiten hakemalla EY:n jäsenyyttä. Puhe valtiopäivien avajaisissa 7.2.1992. Helsingin Sanomat 8.2.1992.
- KUIKKA, Jukka. "Hallitus oli oikeassa, mutta liian aikaisin". Harri Holkerin haastattelu, Uusi Suomi 29.4.1991.
- NORTAMO, Simopekka. Kansalaismielipide — 3. Kolumni Helsingin Sanomissa 14.1.1992.
- PEKONEN, Kyösti. Imagon merkitys modernissa politiikassa. Teoksessa: NOUSIAINEN & WIBERG (toim.). Kansalaiset ja politiikka 1980-luvun Suomessa. Turun yliopiston julkaisuja Sarja C 57. 1986.
- PEKONEN, Kyösti. Symbolinen modernissa politiikassa. Jyväskylän yliopisto, nykykulttuurin tutkimusyksikkö 25. 1991.
- PIETILÄ, Kauko. Julkisuus on peli eikä peili. Poliitikka (1989):1.
- PIETILÄ, Kauko & SONDERMANN, Klaus. Luonnoksia joukkoviestinnän sosiologisen tutkimuksen metodeiksi. Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos Sarja B/50. 1987.
- PIETILÄ, Veikko. Tiedotustutkimus teitä ja tienviittoja Tampereen yliopisto tiedotusopin laitos, opetusmoniste. 1982.
- POPPER, Karl. Avoin yhteiskunta ja sen viholliset. Otava, Keuruu, 1974.
- POPPER, Karl. Knowledge: Subjective versus Objective. Teoksessa: MILLER, David (ed.). A Pocket Popper. Glasgow, Fontana Press, 1983.
- WIBERG, Matti. Poliitiikan agendat. Erittelyjä politiikan päiväjärjestyksen muotoutumisen ehdoista. Tiedotustutkimus (1989):2.